

Яқин ва Ўрта Шарқ мамлакатлари туризм индустриясининг ҳозирги ҳолати ва унинг миллий иқтисодиётларда тутган ўрни ва ролини жаҳоннинг илғор мамлакатлари билан қиёсий тарзда очиб беришга қаратилган таҳлилларимиз қуйидаги хулосаларни қилишимизга асос бўлади:

Биринчидан, ЯЎШМ аксарият давлатларида (сиёсий нотич давлатлардан ташқари) туризм индустрияси жаҳонда мазкур соҳадаги ривожланиш тенденциялари билан ҳамоҳанг равишда ривожланиб бормоқда.

Иккинчидан, Туркия ва Форс кўрфази араб давлатларида эса туризм дунё бўйича ўртача кўрсаткичдан бирмунча юқори суръатларда шиддат билан ривожланмоқда.

Учинчидан, туризм индустрияси минтақанинг аксарият давлатларида миллий иқтисодиётнинг устувор йўналиши ҳисобланади ва ЯИМ га сезиларли ҳисса қўшади.

Тўртинчидан, ҳукумат томонидан халқаро туризмни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, инфратузилмани мунтазам равишда такомиллаштириб бориш, инвестицияларни кенгроқ жалб қилиш каби чора-тадбирларнинг амалга оширилиши соҳа ривожига ижобий таъсир ўтказди.

Бешинчидан, мамлакатдаги ижтимоий - сиёсий барқарорлик, тинчлик – хотиржамлик ва хавфсизлик туризм ривожига учун бирламчи, энг муҳим омил ҳисобланади.

Олтинчидан, Ўзбекистон учун эса ЯЎШМ лари туризм индустриясини ривожлантириш тажрибасидан унумли фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

МУҲАММАДСИДИҚОВ МУҲАММАДОЛИМ

Сиёсий фанлар доктори, ЎХИА

Африка араб давлатларида сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий муаммоларнинг ислом сиёсийлашувига таъсири

Аннотация. Мақолада сиёсийлашган исломнинг араб давлатларидаги модернизация жараёнларига, ижтимоий-сиёсий ва геосиёсий жараёнларга таъсир даражаси аниқланди. Беқарорлик ўчоғига айланаётган Африка араб давлатларида рўй бераётган сиёсий воқеликларни, диний муносабатларни тартибга солишнинг илмий асосларини яратиш заруратини ўрганади. Шу нуқтаи назардан Шимолий Африка ва Яқин Шарқдаги сиёсий жараёнларни тадқиқ этилган. Ижтимоий-сиёсий трансформация жараёни минтақадаги Тунис, Миср, Ливия ва Форс кўрфазидаги бошқа мамлакатларга ўз таъсирини кўрсатди.

Ижтимоий-сиёсий трансформация тўлқини 2010 йил декабрь ойида Тунис ва Жазоир давлатларида боиланиб, “Араб баҳори” воқеалари мураккаб ички вазиятга қаршилик ҳаракати эканлиги, бу ҳодисаларни ҳаракатга келтирувчи ички ва ташқи сабаблар мавжудлигини исботлаш мазкур мақоланинг мақсади ҳисобланади.

Шунингдек, бу ижтимоий ва диний ҳаракатлар натижаси бўлиб Тунис, Миср, Ливиядаги амалдаги режимлар қулаши, Ямандаги ҳокимият элитасидаги ўзгаришлар ва бугунги кунга қадар давом этаётган Суриядаги расмий ҳокимият ва муҳолифат ўртасидаги курашни номаълум муддатгача давом этаётганини келтириши мумкин. Агар Тунис, Миср ва Яманда амалдаги режимга қарши намоёнчиликлар ички омишлар ижтимоий-иқтисодий инқироз, ҳукмрон элитанинг коррупцияга ботиб кетгани, ҳақиқий демократик эркинликларнинг йўқлиги, этноконфессионал қарама-қаршиликларга асосланган бўлса, Ливия ва Сурияда эса ҳал қилувчи омиш муҳолиф кучларнинг ташиқаридан қўллаб-қувватланиши ташиқил этди.

Бу воқеалар Сомали, Мавритания ва Қомор оролларида ташиқари барча араб дунёсини қамраб олиб, давлатларнинг кейинги сиёсий тақдирини ўзгартириши билан бирга уларнинг сиёсий тизимлари ва тузилларида янгиланишлар олиб келди.

Араб баҳорининг Шимолий Африка ва Яқин Шарқ мамлакатларига таъсир даражаси турлича бўлди. Шартли равишда Араб баҳори ижтимоий-сиёсий ларзалари давлатлар сиёсий жараёнлари характерида чуқур из қолдирган Тунис, Миср, Яман, Баҳрайн, Ливия, Сурияни ва бу ҳодисалар фақатгина юзаки таъсир кўрсатган Мароккаш, Иордания, Ливан, Жазоир, Қувайт, Саудия Арабистони, Уммон каби давлатларни келтириши мумкин.

Бунда минтақадаги ҳар бир давлат ичидаги ижтимоий-сиёсий вазиятнинг ўзгариши қўшни давлатларга тўғридан-тўғри таъсир этади. Яқин Шарқ ва Шимолий Африкада сўнгги йилларда содир бўлган ўзгаришлар янада қийин ва ўзаро боғлиқ вазиятни вужудга келтириб, нафақат қўшни минтақалар, балки жаҳонда хавфсизлик ва барқарорлик нисбатини ўзгаришига олиб келади.

Таянч сўз ва иборалар: “Араб баҳори”, Гаага суди, Араб шарқи, революция, радикал кайфиятдаги ёшлар, коррупция, авторитаризм, конфессия, кланлар, миллий-этник, диний-этник.

Аннотация. В статье исследуется степень влияния политизированного ислама на процессы модернизации, геополитики, а также социально-политического развития, в том числе исследуется необходимость создания научной основы для регулирования религиозных отношений в арабских африканских странах, которые стали нестабильности. В этом контексте изучаются политические процессы в Северной Африке и на Ближнем Востоке. Процессы социальных и политических трансформаций оказал и влияние на политические системы Туниса, Египта, Ливии и других стран Персидского залива.

Цель этой статьи – продемонстрировать, что волна социально-политических трансформаций, начавшихся в декабре 2010 года в Тунисе и Алжире, под названием «арабская весна» была явлением, вызванным сложной внутренней ситуацией, а также были внутренние и внешние факторы, которые спровоцировали эти события.

Результатом социальных и религиозных волнений также явились свержение правящих режимов в Тунисе, Египте, Ливии, изменения в правящей элите в Йемене и по сей день продолжающаяся борьба между сирийским правительством и оппозицией. Если демонстрации против режима в Тунисе, Египте и Йемене были основаны на внутреннем социально-экономическом кризисе, коррупции правящей элиты, отсутствии подлинных демократических свобод и этноконфессиональной конфронтации, то ключевым фактором в Ливии и Сирии была поддержка внешних сил.

Эти события охватили весь арабский мир, за исключением Сомали, Мавритании и Коморских островов, и привели к изменению их политических систем, структур, а также политической будущности государств.

Влияние «арабской весны» на Северную Африку и Ближний Восток неодинаково. В результате политических и экономических потрясений "арабской весны" такие страны, как Тунис, Египет, Йемен, Бахрейн, Ливия, Сирия серьезно пострадали. А на Марокко, Иорданию, Ливан, Алжир, Кувейт, Саудовскую Аравию и Оман они оказали лишь поверхностное влияние.

В то же время изменения социально-политической ситуации в каждой из стран региона напрямую влияют на и соседние государства. Недавние события на Ближнем Востоке и в Северной Африке создали более сложную и взаимозависимую ситуацию, что привело к изменениям в отношениях безопасности и стабильности не только в соседних регионах, но и в мире.

Опорные слова и выражения: Арабская весна, Гаагский суд, арабский Восток, революция, радикальная молодежь, коррупция, авторитаризм, конфессия, кланы, национально-этнический, религиозно-этнический.

Abstract. The article examines the degree of influence of political Islam on the processes of modernization, geopolitics, as well as socio-political development, including the need to create a scientific basis for regulating religious relations in Arab African countries, which have become a source of instability. In this context, political processes in North Africa and the Middle East are studied. The processes of social and political transformations have influenced the political systems of Tunisia, Egypt, Libya and other Gulf countries.

The purpose of this article is to demonstrate that the wave of socio-political transformations that began in December 2010 in Tunisia and Algeria, called the "Arab Spring", was a phenomenon caused by a difficult internal situation, as well as internal and external factors that triggered these events.

Also, the result of social and religious unrest was the overthrow of the ruling regimes in Tunisia, Egypt, Libya. They led to changes in the ruling elite in Yemen and to this day the struggle continues between the Syrian government and the opposition. If the demonstrations against the regime in Tunisia, Egypt and Yemen were based on the internal socio-economic crisis, corruption of the ruling elite, the absence of genuine democratic freedoms and ethno-confessional confrontation, then the support of external forces was a key factor in Libya and Syria.

These events spanned the entire Arab world, with the exception of Somalia, Mauritania and the Comoros, and led to a change in their political systems, structures, as well as the political future of states. The influence of the "Arab spring" on North Africa and the Middle East is not the same. As a result of the political and economic upheavals of the Arab Spring, countries such as Tunisia, Egypt, Yemen, Bahrain, Libya, Syria were seriously affected by them. And on Morocco, Jordan, Lebanon, Algeria, Kuwait, Saudi Arabia and Oman, they had only a superficial influence.

At the same time, changes in the socio-political situation in each of the countries of the region directly affect their neighboring states. Recent events in the Middle East and North Africa have created a more complex and interdependent situation, which has led to changes in the relations of security and stability not only in neighboring regions, but also in the world.

Keywords and expressions: The Arab Spring, The Hague Court, The Arab East, revolution, radical youth, corruption, authoritarianism, confession, clans, national-ethnic, religious-ethnic.

Кириш. XXI асрнинг дастлабки йилларидан бошлаб, дунёнинг турли ҳудудларида ислом дини қадриятларининг уйғониши, диннинг жамиятдаги ўрни кучайиши билан бирга исломга боғлиқ мутлақо янги хавф-хатарлар шаклланимочда. Қуръон ва ҳадислардаги кўрсатмалар, исломий дунёқараш ва урф-одатларни бузиб кўрсатиш ҳамда динни терроризм, экстремизм билан асоссиз боғлаш исломофобия ривожига таъсир қилаётган омиллардандир. Бу эса турли минтақаларда сиёсий, диний ва бошқа ижтимоий жараёнларнинг кескинлашувига ҳамда диний конфессиялараро зиддиятларнинг авж олиши минтақавий ва халқаро хавфсизликка таҳдид туғдирмочда. Бундай хавф-хатарларнинг таҳдиди уларнинг ижтимоий-сиёсий оқибатларини аниқлаш ва таҳлил қилиш, истиқболини, олдини олиш чораларини ишлаб чиқиш заруратини янада оширмочда.

Мақсад ва вазифа: Бугунги кунда араб ва мусулмон жамиятларининг нисбатан барқарор ривожланишида, ислом цивилизацияси ва араб давлатлари жойлашган минтақалардаги сиёсий муносабатларда, хусусан, Африка араб давлатларидаги замонавий модернизация жараёнларида сиёсийлашган ислом таъсир даражасини аниқлаш давр талабидир. Шу нуқтаи назардан, сиёсий ислом ижтимоий-сиёсий ва геосиёсий жараёнларга жалб этилган, беқарорлик ўчоғига айланаётган Африка араб давлатларида рўй бераётган сиёсий воқеликларни чуқур таҳлил этиш, диний муносабатларни тартибга солишнинг илмий асосларини яратиш зарурати пайдо бўлди. Шу нуқтаи назардан Шимолий Африка ва Яқин Шарқдаги сиёсий жараёнларни тадқиқ этиш муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади.

Маълумки биринчи оммавий норозиликлар тўлкини 2010 йил декабрь ойида Тунис ва Жазоир давлатларида бошланди. Россиялик тадқиқотчи Н.А.Комлева: “Араб баҳори” деб 2011 йил баҳорида Шимолий Африка ва Яқин Шарқ мамлакатларида тез шиддатларда юз берган сиёсий ўзгаришлар йиғиндисига айтиш мумкин”¹ деб фикр билдиради. Албатта, “Араб баҳори” воқеалари мураккаб ички вазиятга қаршилиқ ҳаракати эди, лекин бу ҳодисаларда албатта, ташқи сабаб ва оқибатлар ҳам мавжуд.

Бу ижтимоий ва диний ҳаракатлар натижаси бўлиб Тунис, Миср, Ливиядаги амалдаги режимлар кулаши, Ямандаги ҳокимият элитасидаги ўзгаришлар ва бугунги кунга қадар давом этаётган Суриядаги расмий ҳокимият ва муҳолифат ўртасидаги курашни келтириш мумкин. Агар Тунис, Миср ва Яманда амалдаги режимга қарши намоёнлар ички омиллар ижтимоий-иқтисодий инқироз, ҳукмрон элитанинг коррупцияга ботиб кетгани, ҳақиқий демократик эркинликларнинг йўқлиги, этноконфессионал қарама-қаршилиқларга асосланган бўлса, Ливия ва Сурияда (юқорида айтиб ўтилган муаммолар бўлса ҳам) эса ҳал қилувчи омилни муҳолиф кучларнинг ташқаридан

¹ Комлева Н.А. Арабская весна: геополитический аспект // [Электронный ресурс]-Режим доступа-URL: http://www.philos.lv/Citu_raksti/Arabskaja.html (дата обращения: 14.03.2014) [Komleva N.A. Arab Spring: The Geopolitical Aspect]

қўллаб-қувватланиши ташкил этди¹. Бу воқеалар Сомали, Мавритания ва Қомор оролларида ташқари барча араб дунёсини қамраб олиб, давлатларнинг кейинги сиёсий тақдирини ўзгартириш билан бирга уларнинг сиёсий тизимлари ва тузимларида янгиланишлар олиб келди.

Усуллар: илмий мақолани ёзишда назарий-методологик, тарихийлик ва ҳолислик, статистик таҳлил ва тизимлаштириш тамойиллари, шунингдек, тарихий-қийёсий, тарихий-типологик, тизимли таҳлил каби усуллардан фойдаланилди.

Натижалар ва мулоҳаза: Араб баҳорининг Шимолий Африка ва Яқин Шарқ мамлакатларига таъсир даражаси турлича бўлди. Шартли равишда Араб баҳори ижтимоий-сиёсий ларзалари давлатлар сиёсий жараёнлари характерида чуқур из қолдирган Тунис, Миср, Яман, Бахрайн, Ливия, Сурияни ва бу ҳодисалар фақатгина юзаки таъсир кўрсатган Марокаш, Иордания, Ливан, Жазоир, Қувайт, Саудия Арабистони, Уммон каби давлатларни келтириш мумкин². Юқорида қайд этилган биринчи гуруҳ давлатларида “демократизация тўлқини” сиёсий режимлар ағдалишига олиб келди ва Тунисда З.Бен Али, Мисрда Х.Муборак, Ливияда М.Каддафи режими кулади ва нихоят 2019 йил 11 апрель куни мамлакат армияси исён кўтариши оқибатида 1989 йилда айнан ҳарбий тўнтариш ортидан ҳокимиятга келган ва мамлакатни 30 йил бошқарган Судан президенти Умар ал-Башир ҳокимиятдан ағдарилди.

Мазкур масалани тадқиқ этганимизда бу жараёнда Тунис, Миср ва Ливиядаги мамлакат ичкарасидаги элиталар ўртасидаги можароларга алоҳида эътибор қаратиш муҳим аҳамиятга эга эканлигини кўрамиз. Тунис мисолида давлат армияси ва махсус хизматлар ўртасидаги қарама-қаршиликлар алоҳида аҳамият касб этган бўлса, президент Бен Али махсус хизматларга таяниб қолиши натижасида армия ва ҳарбий кучлар мамлакатдаги ғалаёнларни бостиришда ҳукумат тарафидан фаолият юритмади. Тунис махсус хизматларида фаолият юритадиган ишчилар сони армиядан 4 баробар кўпчиликни ташкил этгани, ларзалар пайтида армия генералларининг ҳокимиятга чиқиши учун намойишларни қўллашига туртки бўлди.

Миср мисолида ҳам армия олий мансабдор шахслари ва Президент Хусни Муборакнинг тунғич ўғли Жамол Муборак ўртасидаги можаро Ж.Муборак президентликка номзодини илгари суриш ниятини билдирганидан

¹ Долгов Б.В. Арабская весна: итоги и перспективы // [Электронный ресурс]-Режим доступа URL: http://www.perspektivy.info/book/arabskaja-vesna_itogi_i_perspektivy_2012-04-%20http://voprosik.net/arabskaya-vesna-i-resursnaya-politika (дата обращения: 25.03.2014) [Dolgov B.V. Arab spring: results and prospects] Electronic resource

² Исаев Л.М. Факторы дестабилизации арабских республиканских режимов в ходе Арабской весны. // Социология глобальных процессов, трансформации и развитие. - М.: Новый взгляд, 2013. - С. 1448. [Isaev L.M. Factors of destabilization of the Arab Republican regimes during the Arab Spring. // Sociology of global processes, transformation and development. - М.: Noviy vzglyad, 2013. -- С. 1448.]

бошлаб авж олди. 1952 йил революциясидан бери ҳокимият тепасида турган ҳарбийлар¹ армия билан қаттиқ боғлиқ бўлмаган Ж.Муборак ҳокимият тепасига келишини истамаслиги аниқ эди². Бу ўз навбатида ҳарбий генералитет ва парламент ва ҳукуматда кенг ваколатларга эга ўринларни эгаллаган Ж.Муборак ҳамфикрлари ўртасида низони вужудга келтирди.

Ливиядаги сиёсий жараёнларда юз берган ҳолат юқоридаги икки ҳолатни такрорлади. Агар, Тунис ва Мисрда элита ичидаги низолар бир текисликда амалга ошган бўлса, Ливияда бу низолар қабилавий низолар билан аралаш ҳолда кечди. Аввалдан бир бирига қарши бўлган Триполитания ва Киренакия³ қабилалари, Триполитаниядан чиққан М.Каддафининг 40 йилдан ортиқ ҳокимият тепасида туришини қабул қила олмади. Ливиянинг нефть ресурсларига энг бой ҳудудлари шарқда, яъни Киренакия ҳудудларида жойлашгани вазиятни янада оғирлаштирди. Ташқи душман образи олдида бирлашган Триполитания, Киренакия ва Феццана қабилалари “жамаҳирия” тузиш ҳақидаги мафкуралар билан М.Каддафи кўл остида бирлашган эди. Лекин, ўн йилликлар давомида ҳеч қандай янгиланишларсиз турган режим ўзининг нўноқлигини кўрсатди. Ливия амадаги режими жуда тез суръатларда кулади, барча структуралар бирин кетин исёнчилар кўлига ўта бошлади. 2011 йил баҳорига келиб М.Каддафи режимини фақат унинг қабиладошлари қўллаётган эди.

Жазоир, Ливан, Судан каби Араб республикалари сўнгги гуруҳи мамлакатларидаги кучли ижтимоий-сиёсий ларзаларга қарамай иммунитет ишлаб чиқди. Бу давлатларда норозиликлар фақат вақти вақти билан такрорландиган тусга кириб, сиёсий тизим ўзгаришига эмас, унинг салгина замонавий реалияларга кўникишига олиб келди. Масалан, Жазоирдаги ижтимоий-сиёсий ларзалар ижтимоий-иқтисодий муаммоларга асосланган эди. Бу ҳодисалар кўшни Тунис ва Мисрдаги кўтарилишлар занжири сифатида эмас,

¹ 1952 йилдан бери МАР сиёсий ҳокимияти тепасида фақатгина ҳарбийдан чиққан президентлар турган: М.Нажиб, Ж.Абдул Носир, А.Садаат, Ҳ.Муборак.

² Исаев Л.М. Факторы дестабилизации арабских республиканских режимов в ходе Арабской весны. // Социология глобальных процессов, трансформации и развитие. - М.: Новый взгляд, 2013. - С.1469. [Isaev L.M. Factors of destabilization of the Arab Republican regimes during the Arab Spring. // Sociology of global processes, transformation and development. - М.: Noviy vzglyad, 2013. -- С. 1469.]

³ Ливиядаги вазиятни кенгрок тушуниш учун айтиш мумкинки, тарихдан мамлакатни учта минтақа бирлаштирган. Биринчиси, Киренакия – мамлакатнинг шарқий қисми бўлиб, унинг маркази Бенғози шаҳри, иккинчиси, Триполитания – маркази Триполи шаҳри бўлган мамлакатнинг ғарбий қисми, учинчиси, Феццан – мамлакатнинг жанубидаги кўчманчи қабилалардан иборат бўлган ҳудуд. Ливия 1951 йилда ўз мустақиллигини қўлга киритганида барча минтақалар пойтахт Бенғозида бирлашишди. 1969 йилда ҳарбий тўнтариш натижасида М.Каддафийнинг ҳокимиятга келиши натижасида пойтахт Триполига кўчириш билан бирга нефтдан келадиган даромадни ҳам пойтахт Триполи фойдасига ҳал этди. М.Каддафийнинг бу қароридан Бенғозийликлар норози бўлишган эди. Чунки Ливиянинг нефть захираларининг асосий қисми Шарқда жойлашган. Шу сабабли, 2011 йилдаги М.Каддафийга қарши инқилоб ҳам айнан Бенғози шаҳридан бошланди.

мамлакатда маҳсулотлар нархининг ошиши билан боғлиқ эди. 2011 йил январь ойида ўтказилган намоёишларда намоёишчилар сиёсий талаблар билан эмас, ишсизлик, нархларнинг ошиши, паст ойлик иш ҳақлари, юқори инфляция кўрсаткичлари, солиқларнинг кўтарилиши каби ижтимоий муаммоларни олиб чиққанлар. Шунинг учун ҳам кўзғалонларнинг биринчи ойида Жазоир ҳукумати айнан иқтисодий муаммоларни ҳал этишга киришди.

Араб баҳори даврида аввалдан ижтимоий-иқтисодий талаблар кўтарилиб чиқилган давлатларда фуқароларнинг ўзини-ўзи ёқиш ҳолатлари кузатилди: Тунис (Муҳаммад Буазизий), Миср (Абдул Мунъим Камол), Яман (Ф.Султон). Кўзғалончилар фақат сиёсий талаблар билан чиққан мамлакатларда эса бундай ўз-ўзини ёқиш ҳолатлари кузатилмаган.

Бироқ, ижтимоий-сиёсий трансформация жараёни минтақадаги бошқа мамлакатларга ўз таъсирини кўрсатди. Масалан, Жазоир муҳолиф кучлари Мисрдаги ғалаёнлардан руҳланиб, сиёсий талабларни қўя бошлади. Лекин, Жазоирда амалдаги сиёсий режим сақланиб қолишига асосий сабаб этиб қўшни мамлакатлардагидек президент А.Бутафлиқанинг жуда узоқ муддат давомида ҳокимият тепасида бўлмагани сабаб бўлди. Иккинчидан, Жазоир жамияти 1990 йилларда урушни бошидан кечиргани ва жамият учун тубдан ўзгаришлар эмас барқарорлик муҳимлиги билан ифодаланади. Учинчи, яна бир муҳим жиҳат Жазоир сиёсий ҳаётида исломчи партиялар асосий ўрин эгаллаганидир.

Судандаги инқилоб мамлакатда 2018 йил 19 декабрдан бери давом этаётган, 30га яқин шаҳарни қамраб олган кўп минг кишилиқ норозилик намоёишлари вақтида рўй берди. Оммавий акциялар дастлаб нон ва бошқа озиқ-овқат турлари нархини пасайтиришга қаратилган эди, кейинроқ эса намоёишчилар президент истеъфосини ҳам талаб қила бошладилар. Бу эса кучишлатар тузилмалар билан тўқнашувларни кучайтирди, улар аҳолига қарши кўздан ёш оқизувчи газ, дубинка ва ўкотар қуроллар қўллай бошладилар – тахминан 50 киши қурбон бўлди. Бу тўқнашувларда армия аҳоли тарафда туриб, намоёишчиларни ҳимоя қилди. Кейинроқ Ички ишлар вазирлиги намоёишларни бостиришда қатнашмаслигини маълум қилиб, тарқалиб кетди¹.

2019 йил февраль ойига келиб, ал-Башир мамлакатда 20 йил ичида илк марта фавқулодда ҳолат жорий қилишга мажбур бўлди. Инқироздан чиқиш учун юқори мартабали қатор мулозимлар, жумладан барча провинциялар раҳбарлари алмаштирилди. Президент тартибсизликларда мамлакат ғарбидаги Дарфур вилоятида жойлашган қуролли муҳолифатни айблаб, халққа мурожаат билан чиқиш қилди. Аммо бу чоралар уни қутқариб қола олгани йўқ.

Маълумотларга кўра, инқилобдан сўнг дарҳол барча сиёсий маҳбуслар озодликка чиқарилган. Шу билан бирга, ҳарбий кенгашнинг сиёсий қўми-

¹ Суданда давлат тўнтариши: Африкада энг узоқ ҳукм сурган диктаторнинг ағдарилиши тафсилотлари

<https://kun.uz/news/2019/04/13/sudanda-davlat-tontarishi-afrikada-eng-uzoq-hukm-surgan-diktatorning-agdarilishi-tafsilotlari> [Sudanese coup: details of the longest dictatorship in Africa]

таси раиси Умар Зейннинг маълум қилишича, собиқ президент Умар ал-Башир Халқаро жиной судга топширилмайди – у Суданда суд қилинади.

Зеро, Гаагадаги Халқаро жиной суд 2009 йилда ал-Баширни қўлга олишга ордер берган эди. Умар ал-Башир Дарфур вилоятидаги ҳарбий можарони ваҳшийларча бостириб, тинч аҳолини ўққа тутишга шахсан ўзи буйруқ берганликда айбланади. Айбловнинг 7 та бандидан 5 таси инсониятга қарши жиноятларга, 2 таси эса ҳарбий жиноятларга алоқадор¹.

Таъкидлаш керакки, Суданнинг табиий бойликларга бой ғарбий вилояти – Дарфурда 2003 йилда бошланган ҳарбий можаро инсоният тарихидаги энг даҳшатли геноцидлардан бирига олиб келган. БМТ маълумотларига кўра, этник ва сиёсий тўқнашув натижасида 300 мингга яқин инсон қурбон бўлган. Бошқа ҳисоб-китобларга кўра, ҳалок бўлганлар сони 178258 нафардан 461520 нафаргачани ташкил этади. Ушбу низо давоми сифатида Чадда иккинчи фуқаролик уруши бошланган, 2011 йилда мустақил Жанубий Судан давлати ташкил топганди.

2009 йилда Гаага суди ордеридан кейин ўтган ўн йил давомида ал-Башир фақатгина уни судга топширмасликка қафолат берган давлатларгагина сафар қилган².

Шимолий Африка давлатлари бошидан кечирган ва кечираётган трансформациялар ҳар бир давлатнинг ўзига хослиги, яъни ушбу давлатларнинг миллий ва давлат қурилишининг қайси босқичини бошдан кечираётганига қараб турли ўзгаришларни келтириб чиқарди:

- демократлашув жараёни – Тунис ва Миср каби давлатлар сиёсий тизимларида янги элементлар пайдо бўлиши, амалдаги режим ағдарилиши ва конституциявий ўзгаришларнинг жорий этилиши;

- либерал-демократик ислохотларнинг жадаллашуви жараёни – Марокаш ва Иордания каби давлатлар ва бошқа республика тизимлари учун кучли ларзаларсиз, лекин амалий натижаларга олиб келувчи ислохотларнинг амалга оширилиши;

- секин либераллашув жараёни - Форс кўрфази монархиялари учун амалдаги ҳокимиятни сақлаб қолган ҳолда, либерализация элементларини жорий этилиши;

- сиёсий тарқоқлик (парчаланиш) ёки ярим тарқоқлик (ярим парчаланиш) жараёни – Ливия, Яман, Сурия каби давлатлар учун вазиятнинг оғирлашуви ва мамлакат сиёсий истиқболини белгилашда ноаниқлик даври. Бу даврда

¹ Суданда давлат тўнтариши: Африкада энг узок ҳукм сурган диктаторнинг ағдарилиши тафсилотлари

<https://kun.uz/news/2019/04/13/sudanda-davlat-tontarishi-afrikada-eng-uzoq-hukm-surgan-diktatorning-agdarilishi-tafsilotlari> [Sudanese coup: details of the longest dictatorship in Africa]

² Суданда давлат тўнтариши: Африкада энг узок ҳукм сурган диктаторнинг ағдарилиши тафсилотлари

<https://kun.uz/news/2019/04/13/sudanda-davlat-tontarishi-afrikada-eng-uzoq-hukm-surgan-diktatorning-agdarilishi-tafsilotlari> [Sudanese coup: details of the longest dictatorship in Africa]

ушбу мамлакатлар сиёсий истиқболини белгилашда минтақавий гегемонлар (САП, Туркия, Эрон) ва дунёда этакчи давлатлар (Россия, ХХР, АҚШ, Франция)-нинг минтақада шакллантирадиган кучлар мувозанати муҳим ўрин эгаллайди.

Бунда минтақадаги ҳар бир давлат ичидаги ижтимоий-сиёсий вазиятнинг ўзгариши кўшни давлатларга тўғридан-тўғри таъсир этади. Яқин Шарқ ва Шимолий Африкада сўнгги йилларда содир бўлган ўзгаришлар янада қийин ва ўзаро боғлиқ вазиятни вужудга келтириб, нафақат кўшни минтақалар, балки жаҳонда хавфсизлик ва барқарорлик нисбатини ўзгаришига олиб келади.

Африка араб давлатларида юз берган ва ҳанузгача давом этаётган сиёсий ўзгаришларнинг туб асосини ижтимоий-иқтисодий ҳаётнинг оғирлиги билан боғлайдилар. Жаҳон матбуотида аксарият ҳолларда, одатдагидек, 2011 йилдаги Миср революцияси иқтисодий турғунлик, тенгсизлик, камтаъминланганлик, коррупция, ишсизлик, озиқ-овқат танқислиги муаммоси ва бошқа омиллар туфайли юзага келгани уқтирилади. Аммо, расмий маълумотларга қарайдиган бўлсак, манзара батамом бошқача эканлигига гувоҳ бўламиз. Масалан, ялпи ички маҳсулот 1981-2011 йилларда 4.5 баробар ортди, айниқса, 2004 йил бошланган иқтисодий ислохотлардан сўнг суръат юқори бўлди. Ишсизлик 8% атрофида, 2010 йилдан янада пасая бошлаганди. Миср мамлакатдаги коррупция даражаси бўйича дунёда 178 давлат ичида 98 ўринни эгаллаган. Шунингдек, мамлакатда ишсизлик даражаси 9% ни ташкил этган ҳолда, бу кўрсаткич АҚШ да 9,6%, Францияда 9,3%, Испанияда 20%, Покистонда эса 15,4% ни ташкил этган. Мисрни бу масалада ўрта миёна давлат дейиш мумкин, ҳар ҳолда Мустақил давлатлар ҳамдўстлиги (МДХ) давлатлари жумладан, Россия Федерациясидан паст кўрсаткичга эга эди. Агар революцияга фақат коррупция сабаб бўлади деган фикрда бўлганимизда Осиё, Африка ва Шарқий Европадаги барча давлатларда инқилоб юз бериши керак эди. Тенгсизлик масаласида 145 давлат ичида Миср 120 ўринда келарди, яъни 119 давлатда, жумладан, Франция, Испания, АҚШ, Хитой, Россияда кўрсаткич бундан биров юқори ва 23 давлатда бундан паст. Албатта, Мисрни бу борада Скандинавия давлатларига тенглаштириб бўлмайди. Камбағаллик бўйича, тўғри, 40% мисрликлар кунига 2 АҚШ долларида оз маблағга кун кечирардилар. Аммо халқаро мезонда аҳолининг кунига 1.25 АҚШ долларга яшайдиган қисми энг кам таъминланган ҳисобланади. Бу борада Миср кўрсаткичи анча юқори. Айтиш мумкинки, Ҳ.Муборак бу муаммони ҳал қилишга эришган эди¹.

Шунингдек, ижтимоий соҳадаги эришилган баъзи ижобий ютуқлар ҳам салбий роль ўйнаши мумкинлиги ўз исботини топди. Масалан, Ҳ.Муборак даврида Мисрда ўлим, айниқса, болалар ўлими кескин пасайди. Айтиш мумкинки, 1990 йилдан бошлаб ишсизлик даражаси ўзгармай қолган бўлса,

¹ Коротаев А.В., Зинькина Ю.В. Египетская революция 2011г. Структурно-демографический анализ. «Полис». Экстратект. 2011. Выпуск 1. [Korotaev AV, Zinkina Yu.V. The Egyptian Revolution 2011g. Structural and demographic analysis. "Police". Extraterrestrial. 2011. №1.]

улар орасида ёшларнинг нисбати икки баробар ортди, хусусан, 20-24 ёшликлар ва улар умумий 2.5 млн. ишсизнинг 1 млн. дан ортиғини ташкил қилди. Яна бир маълумот: ишсиз ёшларнинг 43% олий маълумотликлар эди¹. Демак, революциянинг асосий кучини олий маълумотли ишсизлар ташкил қилган.

Юқоридаги фикрлардан аниқ айтиш мумкинки, Миср халқаро муносабатларнинг актив иштирокчиси, мамлакат ичида барқарор вазиятни ушлаб турган, иқтисодий кўрсаткичлари доимий ўсиб борган давлат эди. Миср сиёсий тузуми трансформациясини вужудга келтирган тўғридан-тўғри(очик) ва яширин(латент) сабаблар мавжуд.

Биринчи гуруҳ, албатта, мамлакат беқарорлигига олиб келган очик ёки тўғридан-тўғри сабаблардир. Араб шаркида революциялар радикал кайфиятдаги ёшлар томонидан ижтимоий тармоқлар ва интернет орқали ташкил этилгани Миср учун ҳам таълуқлидир. Дунёда кетаётган демократлашув ва либераллашув жараёнларини кузатган Миср ёшларида ўз атроф-муҳитидан норозилик вужудга келди. Мамлакатда янги инфорацион ва коммуникацион технологиялар кенг омма томонидан фойдаланишнинг бошланиши бу тармоқнинг ҳокимият назоратидан чиқиб кетишига олиб келди. Масалан, 2005 йилга келиб Мисрда 180 000 та блоглар ишлар эди, яъни бу тармоқлар араб тилидаги барча тармоқларнинг 40% ни ташкил этди². Ёш блоггерлар томонидан турли намойишларга оммани жалб этиш айнан норасмий ОАВ орқали амалга оширилди. Youtube ва Facebook сайтларида мисрлик ёшлар мамлакат сиёсий келажагига бефарқ бўлмаслик ва янги ҳокимият шаклланишида актив иштирок этишга чиқирдилар. Яқин Шарқ ва Африка араб давлатларида, шу жумладан Мисрда 1985-1990 йилларда туғилиш суръатларининг ортиши ва революциялар даврига келиб аҳоли демографик структурасида ёшлар улушининг кўпайиши бу оммавий ҳаракатларда ёшларнинг кенг жалб этилишини таъминлади.

Мисрда оммавий намойишлар турли хил нуқталардан эмас, “Мусулмон биродарлар” ёшлар қанотининг уюшган ташкиллаштирувлари орқали амалга ошди. Мисрда бўлиб ўтган революциянинг биринчи кунларидан бошлаб унинг яқин келажақдаги сиёсий истиқболи аён бўла бошлади, яъни ҳокимиятга “Мусулмон биродар”нинг тўғридан-тўғри даъволари мавжуд эди. Ҳ.Муборак режими ағдарилгандан сўнг революцияларни бошдан кечирган ҳеч қайси бошқа араб давлатида “Мусулмон биродарлар” чалик ҳокимиятга эришишга яқин ва омма орасида кучли қўллаб-қувватланадиган уюшма йўқ эди.

Очиқ сабаблардан яна бири бу Ҳ.Муборак томонидан мамлакатда 1981 йилдан бери фавқулотда ҳолат жорий этилганидир. Мамлакат аҳолиси

¹ www.campas.gov.eg/news.aspx?nid=491

² Политическое цунами. Аналитика событий в Северной Африке и на Ближнем Востоке. / Под ред Курягина. С.-М.: МОФ ЭПЦ, 2011. - С.178. [The tsunami of politics. Analytics in the North Africa and in the Middle East Edited by Kuryagin].

30 йилдан ортиқ вақт давомида ярим уруш ҳолатида яшаган, шунингдек, амалдаги ҳокимият томонидан 2007 йилда Конституцияга ўзгартириш кириштириш орқали мамлакатда диний негиздаги партиялар фаолиятининг тақиқланиши мамлакат аҳолисида тушқунлик кайфияти ва ҳукмрон табақага нисбатан ишончсизликни уйғотди. Мамлакатдаги ғоявий-сиёсий муҳит устидан бюрократик назорат, нафақат сиёсий, балки маданий ҳаётга ҳам турғунликни вужудга келтирди¹. Мамлакатдаги доимий босим аҳолининг сайловларда қатнашиш даражасига ҳам салбий таъсир кўрсатиб, 2005 йил парламент сайловларида мамлакат аҳолисининг фақатгина 28% и, президентлик сайловларида эса 24% и иштирок этди². Бу кўрсаткичлар нафақат мамлакат аҳолисининг сиёсий ҳаётда пассив иштирокидан, шунингдек, аҳолининг деярли барча қатламларида амалдаги режимга қарши норозилик шаклланаётгани ва бу норозилик бир кун келиб юзага чиқишини исботлади.

Юқорида келтирилган оғир вазият 2008-2009 йилларда кузатилган жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози билан ёмонлашди. Мисрнинг диверсификациялашган иқтисоди ҳам иқтисодий кўрсаткичлар пасайишидан азият чекди. Масалан, дунёда дон маҳсулотларига талабнинг камайиши (минтақа дон маҳсулотларини етиштириш бўйича етакчи ўринни эгаллайди), туристик оқимларнинг кескин камайиши, мамлакат ичида ва ташқарисида ноқонуний ишчи-иммигрантлар сонининг ортиши ва иқтисодиётга миллий ва хорижий инвестицияларнинг кам кириши мамлакатдаги вазиятни янада оғирлаштирди. Шунингдек, низолар жамият ва ҳукумат орасидагина эмас, амалдаги ҳукмрон табақа ва иқтисодий манфаат гуруҳлари ўртасидаги ихтилофларни вужудга келтирди.

Келтириб ўтилган очик сабабларга туртки берган ва уларни оммавий норозиликлар ва режимни қулатишгача олиб келган ёпиқ сабаблар очик сабабларнинг давоми уларни қўзғатувчи куч сифатида намоён бўлган. Масалан, мисрлик ёшларни оммавий намоёнчиликларга интернет ва норасмий ижтимоий тармоқларда амалдаги тузумга қарши чорлаган фақат мисрлик ёшларнинг ўзи эмас эди. Googlening Яқин Шарқ бўлими топ-менежери Воил Ғаним Ғарб ОАВларига берган интервьюсида Facebook ижтимоий тармоғида “Муборак режимига қарши” саҳифасини юритгани ва бундан асосий мақсад Х.Муборак режимини ағдариш бўлганини айтган³.

Шимолий Африка араб давлатларидаги аҳолини шартли равишда 4 қатламга ажратадиган бўлсак, биринчи қатлам бу – давлат раҳбари ва унинг атрофидагилардан ташкил топган сиёсий ҳокимият вакиллари, иккинчи қатлам-мамлакатда тинчликни сақлаб турувчи кучлар, яъни ҳарбийлар, учинчи қатлам-мамлакатнинг европалашган қисми, тўртинчи қатлам-мамлакатнинг

¹ Политическое цунами. Аналитика событий в Северной Африке и на Ближнем Востоке. / Под ред Курягина С.-М.: МОФ ЭТЦ.- 2011. - С.178.

² Ўша жойда.

³ Ўша асар, Б.117.

куйи қисмлари яъни консерватив фикрли кишилар. Рангли инқилоблар юз берган Тунис, Миср, Ливия ва Сурияда сиёсий ҳокимият ва президент хавфсизлигини таъминловчи энг муҳим қатлам бу албатта, иккинчи ҳарбийлар қатлами эди. Бу қатлам ҳар қандай халқ қўзғалонини ёки оммавий тартибсизликларни бостириши керак бўлган структура бўлиб, Араб давлатлари замонавий тарихида бу қатламни сиёсатда ўрни катта бўлган. Лекин, аксар араб мамлакатларининг коррупцияга ботиши натижасида бу қатламнинг ташқи таъсирга учраши осонлашиб кетди, яъни коррупциядан келган даромадни мамлакат ташқарисида оффшор зоналарда сақлаш ва яшириш керак эди. Барча оффшор зоналар ва халқаро банкларнинг ғарбда жойлашганини инобатга олиб маълумотлардан осонлик билан эгаларига қарши фойдаланилгани ҳақида айтиш мумкин. Минтақа давлатларидаги мавжуд муҳолифат ҳам ҳарбийлар қаршилигини қайтаришда хориждаги структуралардан ёрдам сўраган¹. Тунис ва Мисрда ҳарбийларнинг режимни ҳимоя қилиб муҳолифатга қарши курашни эмас, мамлакатдаги тартибсизликларда амалдаги ҳокимиятга қарши иштирок этиши юқорида қайд этилган очик сабабларнинг ёпиқ сабаблар билан боғланиб кетганини кўрсатади.

Яна бир шундай боғлиқликни “Мусулмон биродарлар” мисолида кўриш мумкин. Интернет ва ижтимоий тармоқлар орқали Миср аҳолисининг катта қисми ларзага келди. Лекин, бундай замонавий технологиялар мамлакатнинг консерватив қисмига таъсир қилиши қийин эди. Шу мақсадда энди бошқа механизмлардан фойдаланилди. “Мусулмон биродарлар” Мисрнинг энг консерватив кайфиятдаги қисмини амалдаги тузумга қарши қўя бошлади. Кейинги воқеалар шуни кўрсатдики, дунёвий режимдаги Муборак режими кулаб ўрнига фундаменталистик қарашли “Мусулмон биродарлар” ҳокимият тепасига келди.

Африка араб давлатлари хусусан Тунис ва Миср сиёсий режимлари трансформациясини вужудга келтирган яширин сабаблар эса минтақани демократлаштириш ғоялари билан боғлиқ. Бу минтақада демократлашув масалаларини НАТО, ЕИ, АҚШ каби ташқи ўйинчилар ўз ташқи сиёсий фаолиятининг йўналишларидан бири сифатида қараган. Лекин, минтақани демократлаштириш минтақадаги кучли авторитар тузумли давлатлардаги қаршилик ҳисобига қийинлашган. АҚШнинг “Катта Яқин Шарқ” лойиҳаси ҳам деярли барча араб давлатлари раҳбарлари қаршилигига учраган. Шунингдек, жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози минтақада демократлашув жараёнларини доимий молиялаштириб турилишини қисқартирди. Хусусан, Мисрда мавжуд бўлган амалдаги ҳокимият ва ҳарбийлар уюшқоқлиги демократияни ташқаридан олиб кириш имкониятини яратмаган. Араб демократлашуви тўлқинлари аҳолининг энг қуйи қисмларидан бошланиб, энг юқори қисмларигача қамраб олинди. Шунинг учун ҳам, араб қўзғолонларида

¹ Политическое цунами. Аналитика событий в Северной Африке и на Ближнем Востоке. / Под ред Курягина С.-М.: МОФ ЭТЦ.- 2011. - С.117.

асосий талаблардан бири бу авторитаризмга қарши кураш, демократия ва инсон ҳуқуқлари бўлди. Энди асосий эътибор минтақа мамлакатларини ичкаридан кўтарилишига замин яратишга қаратилди. Ижтимоий-сиёсий ҳаётни яхшилашга қаратилган ҳаракат 6 апрель воқеаларидан сўнг оммавий сиёсий бўйсунмаслик ва режимни ағдариш ҳаракатига айланди. Шимолий Африка ва Яқин Шарқда демократлашув жараёнлари ҳам ички ҳам ташқи тайёргарлик ва комплекс чора-тадбирлар йиғиндиси бўлиб, бу ўзгаришлар Мисрда аввалги режим даврида сиёсий мухолифат мақомига эга бўлган кучларни ҳокимиятга яқинлашишига ёрдам берди.

2014 йилнинг 25 май куни бўлиб ўтган президентлик сайловларида Абдул Фаттоҳ ас-Сисий ғалаба қозонди. А.Ф. ас-Сисий 2018 йилнинг 26-28 март кунлари бўлиб ўтган президентлик сайловларида ҳам 97,08% овоз олиб ғалаба қозонди. Шунингдек, 2014 ва 2015 йилларда бўлиб ўтган парламент сайловларида ҳам А.Ф. ас-Сисийни қўллаб-қувватлаётган сиёсий партиялар мамлакат парламентининг икки палатасида депутатлик ўринларининг аксариятини қўлга киритдилар. Шундай қилиб президентлик, парламент ва маҳаллий сайловларда ҳарбий генералитетнинг мутлақ устунлиги таъминланиши эҳтимоли юқори эканлиги исботланди.

Президент А.Сисийнинг ички сиёсати авторитаризм элементларисиз бўлиши мумкин эмас¹. Фақат масала ҳокимиятга эришган ҳарбийларнинг авторитаризми демократия элементлари билан биргаликда амалга оширишидадир. Масалан, унчалик кучли бўлмаган мухолифатни шакллантириш, ОАВ эркинлиги ва сиёсий диссидентларни қамокдан озод қилиш ва бошқ.

Бугунги кунга келиб эса мамлакатнинг олий ҳарбий элитаси мамлакат ичидаги вазиятни тўлалигича қўлига олди ва уни назоратини амалга оширяпти. Мамлакатнинг бугунги сиёсий ҳолати революциялар бошланган даврдаги ҳолатидан анча ёмон бўлса ҳам янги ҳокимият мамлакат ичкарида ўз қудратини мустаҳкамлаб, пишиқ позицияга эга бўлиб бормоқда².

Ҳатто, бугунги кунда ҳам МАР армияси Яқин Шарқ минтақасидаги энг яхши тайёргарликка эга кучли армиялардан ҳисобланади. Миср армиясини позициясини янада мустаҳкамловчи омил бу уларга мамлакат ичида қарши тура оладиган куч “Мусулмон биродарлар”нинг бугунги кунга келиб ҳокимиятдан узоқлаштирилгани ва уларга четдан келадиган молиявий ёрдамнинг кескин қисқариб кетганидадир. Бугунги кунда “Мусулмон биродарлар”нинг Миср армияси билан сиёсий курашга на объектив на субъектив имко-

¹ Агаджанян М. Предвыборный Египет: фактор Москвы против подмоченного лидерства США в ближневосточной игре // [Электронный ресурс]- <http://www.regnum.ru/news/polit/1798655.html#ixzz31sCdjTVm> - (дата обращения: 05.05.2014) [Agadzhanian M. Pre-election Egypt: Moscow factor versus tarnished US leadership in the Middle East game]

² Мюрид Эль. Ключ к востоку: термидорианский переворот в Египте // [Электронный ресурс]- <http://itar-tass.com/opinions/1936> - (дата обращения: 05.05.2014) [Murid Ale. Key to the East: The Thermidorian Coup in Egypt]

ниятлари мавжуд эмас¹. “Мусулмон биродарлар”нинг бугунги кунда мамлакат ички барқарорлигига салбий таъсир этиши унчалик ҳаққоний тарзда баҳоланмаяпти. Чунки, бу ташкилотнинг бир гуруҳи сиёсий мақсадларидан воз кечди, яна бир гуруҳи ноқонуний ҳаракат олиб бормоқда, қолган айрим аъзолари эса амалдаги ҳукмрон элита билан келишиш сиёсатини олиб бормоқда. Бу ташкилотнинг сиёсий келажаги ва мамлакат сиёсатидаги кейинги иштироки ҳақида шуни айтиш мумкинки, “Мусулмон биродарлар” эндиликда ҳокимият учун иккинчи даражали курашчилар мақомида фаолият олиб боради². Россиялик шарқшунос Е.Сатановскийнинг фикрига кўра, “Мусулмон биродарлар” энди курашнинг тўғридан-тўғри ва очиқ усулларида эмас, яширин усулларида фойдаланади. Масалан, ёқотилган ҳокимиятни қайтариш мақсадида улар армияни исломлаштириш, ҳарбийларга ташқи кучлар (энг аввало Форс кўрфази монархиялари) орқали таъсир этиш ва фуқаролар ўртасида норозилик ва бўйсунмаслик актларини уюштириш тактикасини қўллашлари мумкин³.

Бугунги кунда мамлакат ҳокимияти учун курашда асосий даъвогар ҳарбий генералитет бўлиб қолмоқда. “Мусулмон биродарлар”нинг легитим эришган ҳокимиятидан четлатилиши, фундаменталистик кайфиятдаги гуруҳлар билан ҳарбийларнинг келишувга эришиши мамлакатда ҳокимиятнинг ҳақиқий эгаларини намоён қилди. Миср давлати революцион ҳолатдан барча гуруҳ ва қатламларни қониқтирадиган сиёсий компромисслар йўлини эмас, легитим сайланган парламентни тарқатиш ва эски Ҳ.Муборак режимининг янгиланган талқинини вужудга келтирганини намоёниш этди. Мамлакат ичидаги либерал ва исломчи кучлар ҳарбийлар ҳеч қачон ҳокимиятдан осонликча воз кечмаслигини англаб етдилар. Бу нафақат ички сиёсий йўналишлар, балки ташқи сиёсий йўналишларни белгилашда ҳам ноаниқликларни вужудга келтирди.

Миср сиёсий истиқболи ҳақида сўз кетганда, унинг ички барқарорлиги ва жамиятнинг яхлитлиги масаласи олдинги ўринга чиқади. Жамият яхлитлигининг асосий элементларидан бири бу фуқаролик ҳокимияти органларини шакллантиришдир. Лекин, Миср замонавий ҳолатида бундай структураларнинг курилиши ҳақида ҳокимиятга интилаётган ҳеч қайси гуруҳ сўз очаётгани йўқ. Шунингдек, эркин демократик сайловлар ҳам Миср демократлашуви учун қўйилган биринчи қадам бўлиши мумкин эди. Ҳақиқий

¹ Сапронова М. Конфликты в Египте и Сирии: сходства и различия - мнения экспертов // [Электронный ресурс]-<http://www.vestikavkaza.ru/news/Konflikty-v-Egipte-i-Sirii-skhodstva-i-razlichiya-mneniya-kspertov.html> - (дата обращения: 05.05.2014) [Sapronova M. Conflicts in Egypt and Syria: Similarities and Differences - Expert Opinions]

² Мюрид Эль. Ключ к востоку: термидорианский переворот в Египте // [Электронный ресурс]- <http://itar-tass.com/opinions/1936> - (дата обращения: 05.05.2014) [[Murid Ale. Key to the East: The Thermidorian Coup in Egypt]

³ Сатановский Е. Египетская рулетка/ [Электронный ресурс]- <http://expert.ru/expert/2012/25/egipetskaya-ruletka/> - (дата обращения: 05.05.2014) [Satanovsky E. Egyptian Roulette]

вазият эса, ҳокимият тепасида фақат авторитар ёки ҳарбий раҳбарлар, ёки ҳам авторитар ҳам ҳарбий раҳбарлар бўлиши мумкинлигини кўрсатмоқда.

Замонавий Шимолий Африка харитаси шуни кўрсатадики, Мисрда ҳокимият тепасига келадиган ҳарбийлар доимо ўз ҳокимиятини ушлаб туришга мажбур бўлади. Е.Сатановский таъкидлашича, Мисрда Жазоир сценарийси такрорланиши мумкин¹. Яъни, ҳарбийлар ҳокимиятига қарши қўшни мамлакатларда ҳокимият тепасига келган исломчи ҳукуматлар Миср ичкарасидаги исломчи гуруҳларга ёрдам беради.

Мамлакатнинг иқтисодий аҳволи ҳам оғир дейиш мумкин. Кундан кунга МАРнинг ташқи ёрдам ва ташқи аралашувга муҳтожлиги ортмоқда. Ҳ.Муборак даврида шаклланган мамлакатнинг 36 миллиардлик олтин-валюта захираларидан бугунги кунга келиб 21 миллиардини революциялар тугатиб бўлди. Мамлакат иқтисодига катта молиявий сармоялар киритишсиз муаммони ечиш мумкин эмас. Лекин, Мисрнинг 80 миллионлик аҳолисини на АҚШ на САП таъминлашга қодир эмас².

Бугунги кунга келиб Миср-АҚШ муносабатлари истиқболи норавшанлигича қолмоқда. Лекин, ҳозирдан айтиш мумкинки, ҳарбий генералитет аввалгидек АҚШнинг энг асосий ташқи ҳамкор статусини сақлаб қолмайди. Мисрда ҳокимият тепасига ҳарбийларнинг келиши натижасида уларнинг кўп векторли ва кўп акторли сиёсат олиб боришидан башорат қилиш мумкин. Сўнгги йилларда АҚШ томонидан минтақада, хусусан Мисрда олдинги позицияларининг ёқотиши бу минтақада кучлар баланси янгитдан шаклланиши ва янги қоидалар киритилишидан далолат беради.

Бугун Яқин Шарқда нафақат АҚШ, балки Россия Федерацияси ҳам янгидан таъсир доиралари бўлинишида иштирок этмоқда. Минтақада вужудга келган вазият Россиянинг бу минтақада минимал иштирокини таъминлаган бўлса, бугунги кундаги вазиятнинг ўзгариши, хусусан Миср ташқи сиёсатининг шаклланаётган кўп векторли йўналиши Россиянинг минтақада қолиш имкониятларини яратмоқда. Рус олимларининг фикрига кўра, Россия Миср мисолида иттифоқчи бўлмаса ҳам жиддий ҳамкорни қўлга киритиши мумкин³. Мисрдаги ҳарбий генералитет ўзининг прагматик сиёсат олиб боришини кўрсатди. Ўз ҳокимиятларини сақлаб қолиш мақсадида ҳарбийлар катта кучлар ўртасида кўп томонлама сиёсатни амалга оширишга мажбурлигини тушуниб етди⁴.

¹ Сатановский Е. Египетская рулетка / [Электронный ресурс]- <http://expert.ru/expert/2012/25/egipetskaya-ruletka/> - (дата обращения: 05.05.2014) [Satanovsky E. Egyptian Roulette]

² Сатановский Е. Египетская рулетка / [Электронный ресурс]- <http://expert.ru/expert/2012/25/egipetskaya-ruletka/> - (дата обращения: 05.05.2014) [Satanovsky E. Egyptian Roulette]

³ Мюрид Эль. Ключ к востоку: термидорианский переворот в Египте // [Электронный ресурс]- <http://itar-tass.com/opinions/1936> - (дата обращения: 05.05.2014) [Murid Ale. Key to the East: The Thermidorian Coup in Egypt]

⁴ Мюрид Эль. Ключ к востоку: термидорианский переворот в Египте // [Электронный ресурс]- <http://itar-tass.com/opinions/1936> - (дата обращения: 05.05.2014) [Murid Ale. Key to the East: The Thermidorian Coup in Egypt]

Мисрнинг яқин келажакдаги минтақавий сиёсати ҳам муҳим йўналишлардан ҳисобланади. Миср билан қўшни мамлакатлардаги оғир вазият турли йўналишларда салбий натижалар кўрсатиши мумкин. Масалан, Миср, Тунис ва Ливия каби ноқонуний иммигрантлар учун аввалгидек кучли чегара ўрнатиши мушқил. Африка давлатларидан келадиган ноқонуний иммигрантлар Европа ва турмуш даражаси юқори Форс кўрфази монархиялари учун катта муаммога айланиши мумкин. Бундай вазият Миср ва Европа мамлакатлари, шунингдек, Форс кўрфази мамлакатлари билан қийин алоқаларни янада чигаллаштириши мумкин.

Хулоса. Юқоридаги таҳлилларга таянган ҳолда хулоса ўрнида таъкидлаш жоизки, биринчидан, Африкадаги низолар қитъада доимо беқарор вазиятнинг сақланиб туришига сабаб бўлмоқда. Бундай низоларни келтириб чиқарувчи омиллар турлича бўлиб, уларнинг орасида қитъадаги иқтисодий-ижтимоий қолоқлик устувор аҳамият касб этади (асосий доминант ҳисобланади). Қитъа давлатларига хос бўлган паст суръатлар билан ривожланиш жараёни узоқ вақтгача сақланиб қолиши мумкин. Бу эса, қитъадаги вазиятни янада мураккаблаштириб, мавжуд низоларнинг ечимини тобора чигаллаштиради. Муаммолар глобал тус олиб, уларнинг кенг қўламда таъсир кўрсатишининг олдини олиш мақсадида низоларни халқаро миқёсда ҳал қилиш лозим. Бу дунёдаги етакчи давлатларнинг ягона мақсад йўлида ўзаро ҳамжиҳатликда фаолият олиб боришларига ҳам боғлиқдир.

Иккинчидан, минтақада ижтимоий-сиёсий вазиятларнинг асослари охириги ўн йилликда минтақа давлатларининг ички можаролари, давлатлараро сиёсий, иқтисодий уруш ва қуролли курашлар, конфессиялараро, турли кланлар ва миллий-этник, диний-этник қарама қаршилиқлар кўринишида ривожланмоқда. Бу тенденция сақланиб қолмоқда. Бу тенденциянинг охиригиси “Араб баҳори” воқеалари, Ливиядаги маҳаллий қабилалар орасидаги қарама-қаршилиқ, Шимолий ва Шарқий Африка минтақаларида террорчи, экстремистик кучларнинг хатти-ҳаракатлари фаоллашуви муаммоси дунё жамоатчилиги эътиборида турибди.

Учинчидан, Африка араб давлатлари хусусан Тунис ва Миср сиёсий режими трансформациясини вужудга келтирган яширин сабаблар эса минтақани демократлаштириш ғоялари билан боғлиқ. Бу минтақада демократлашув масалаларини НАТО, ЕИ, АҚШ каби ташқи ўйинчилар ўз ташқи сиёсий фаолиятининг йўналишларидан бири сифатида қараган. Лекин, минтақани демократлаштириш минтақадаги кучли авторитар тузумли давлатлардаги қаршилиқ ҳисобига қийинлашган.

Тўртинчидан, Миср, Тунис ва Ливия каби ноқонуний иммигрантлар учун аввалгидек кучли чегара ўрнатиши мушқил. Африка давлатларидан келадиган ноқонуний иммигрантлар Европа ва турмуш даражаси юқори Форс кўрфази монархиялари учун катта муаммога айланиши мумкин. Бундай вазият Миср ва Европа мамлакатлари, шунингдек, Форс кўрфази мамлакатлари билан қийин алоқаларни янада чигаллаштиради.

Бешинчидан, Яқин Шарқда нафақат АҚШ, балки Россия Федерацияси ҳам янгидан таъсир доиралари бўлинишида иштирок этмоқда. Минтақада вужудга келган вазият Россиянинг бу минтақада минимал иштирокини таъминлаган бўлса, бугунги кундаги вазиятнинг ўзгариши, хусусан Миср ташқи сиёсатининг шаклланаётган кўп векторли йўналиши Россиянинг минтақада қолиш имкониятларини яратмоқда.

УБАЙДУЛЛАЕВА САОДАТ

кандидат политических наук, ТашГИВ

Новый внешнеполитический подход Узбекистана региональным процессам

Аннотация. В статье рассматриваются сущность и новые тенденции региональной внешней политики Узбекистана в современных условиях. Раскрываются тенденции регионального сотрудничества во внешней политике Узбекистана начиная со второй половины 2016 года. На основе анализа работ политологов-практиков, а также специалистов рассматриваются преемственность форм, методов, механизмов обеспечения стабильности в центральноазиатском регионе. На сегодняшний день все страны в равной степени сталкиваются с угрозами терроризма, религиозного экстремизма, транснациональной преступности и наркотрафика, и в этих условиях, главный акцент падает на то, что сегодня перспективы стабильности развития неразрывно связаны с миром в Афганистане. Анализируются вопросы скорейшего и окончательного завершения процесса делимитации и демаркации государственных границ. Показано, что Узбекистан решил региональную напряженность по всем вопросам, которая на протяжении многих лет копилась с соседними странами и появилась реальная возможность для обсуждения проблем, разработки совместных проектов, определенных на повестке для региона в целом. Проведенный анализ позволил установить, что в современных условиях основной тенденцией формирования и развития институтов обеспечения стабильного регионального развития выступает курс на интегрирование функций, структурных связей, направлений деятельности и т.д., причем как на внутри региональном, так и на межрегиональном уровнях. В статье показывается, что региональная безопасность обеспечивается различными структурами с несовпадающими и пересекающимися зонами ответственности, однако в нынешних условиях некоторые специализированные структуры, например, военно-политические блоки начинают постепенно трансформироваться в универсальные структуры. Соответственно, международно-правовая база региональных систем усложняется, появляется многоуровневый комплекс норм. Раскрывается, что в Центральной Азии формируются региональные институты для решения вопросов по существующим и возникающим региональным проблемам. Эти процессы свидетельствуют о степени развития регионального сознания того, что межгосударственным отношениям стран Центральной Азии стали присущи такие